

Statsvetenskapens betydelse för den politiska journalistiken

Per T Ohlsson

För en tid sedan hamnade jag på en middag i Stockholm i sällskap med en av Sveriges mest prominenta statsvetare. Vid bordet berättade denne professor emeritus att han läst en del av vad jag skrivit i både bok- och artikelform och han förmodade, smickrande nog, att jag har en gedigen bakgrund inom statsvetenskapen.

Han frågade: ”Är du disputerad?”

Jag svarade som det är. Jag började läsa i Lund på 1970-talet, bland annat statsvetenskap och historia, en kombination som jag tyckte var passande för en student med journalistambitioner. Målet var en fil. kand. Dit nådde jag aldrig. Uppdraget som redaktör för studentorganet *Lundagård* 1980–1981 kom emellan. Det är en klassisk rekryteringsväg in i journalistiken och 1982 började jag arbeta på *Expressen* i Stockholm. Valet mellan fortsatta studier och att få skriva i Sveriges då största och mest framgångsrika tidning framstod som ganska enkelt. Till universitetet kan man ju alltid återvända, resonerade jag.

Så blev det aldrig. Efter *Expressen* följde istället några år som *Sydsvenskans* korrespondent i USA och sedan femton år som politisk chefredaktör i Malmö.

”Jag är alltså en sådan där ofullbordad akademiker”, sade jag till professorn.

Han tittade på mig och jag anade en glimt av medlidande i blicken: ”Du kommer att ångra dig på din dödsbädd.”

Kommentaren tangerade något som lite senare fick mig att tacka ja till erbjudandet att författa en uppsats om den statsvetenskapliga forskningens betydelse för den politiska journalistiken: Min egen professionella relation till statsvetenskapen.

*

Efter trettio yrkesverksamma år som journalist, mestadels på det politiska området, kan jag konstatera att jag står i djup tacksamhetsskuld till en lång rad statsvetare.

När jag bläddrar i gamla nummer av *Lundagård* inser jag att det började redan då. Där hittar jag till exempel en lätt brådmogen intervju som jag gjorde med Christer Jönsson om supermaktsrelationerna; Jönsson hade skrivit en avhandling om Sovjet och provstoppsavtalet och blev sedermera professor i Lund. Han var en period kolumnist i *Sydsvenskan*, liksom Olof Ruin, nestorn bland våra statsvetare.

Under den aktiva tid jag har framför mig kommer min statsvetenskapliga tacksamhetsskuld helt säkert att växa, även om jag tillåter mig att tvivla på professorns profetia: en doktorstitel har aldrig ingått i planerna.

Jag är knappast heller ensam om att känna detta slags tacksamhet. Statsvetarna, ibland oförtjänt anonyma för allmänheten, hjälper oss politiska journalister att förstå och analysera samband och processer som styr det politiska livet. Genom att fördjupa och komplicera tillhandahåller de samtidigt ett motgift mot de kommersiellt drivna tendenser till förenkling och generalisering som utgör ett hot mot kvalitetsjournalistiken.

En typisk ”aha-upplevelse” fick jag i början av 1990-talet när jag tog del av Bo Rothsteins studie *Den korporativa staten*, där han spräckte den etablerade bilden av att socialdemokratien ensam svarat för de korporativa inslagen i den svenska samhällsmodellen. Borgerligheten har inte bara varit samtyckande i detta avseende, utan också en pådrivande kraft.

Ett återkommande exempel på statsvetenskapens journalistiska betydelse inträffar vid midsommartid varje år. Då publicerar SOM-institutet vid Göteborgs universitet en fyllig rapport som bygger på en stor opinionsmätning som genomförts på hösten året innan. När de involverade forskarna vänder och vrider på resultat och trender kan de utgå från data som sträcker sig från 1986 och framåt. Därmed skapas ett för svenska förhållanden unikt underlag som gör det möjligt för oss journalister att på stabil grund tolka och bedöma den opinionsmässiga och politiska utvecklingen över tid.

SOM-rapporterna är obligatorisk läsning för alla som skriver om och kommenterar svensk politik. Vad Sören Holmberg, Lennart Weibull och deras medarbetare har åstadkommit under dessa år är inget annat än ett storverk i den demokratiska upplysningens tjänst.

*

Likt många kollegor försöker jag hålla mig någorlunda uppdaterad när det gäller nya statsvetenskapliga rön. Det sker framför allt genom läsning av avhandlingar. Därför ter det sig naturligt att i föreliggande uppsats lyfta fram ett antal statsvetenskapliga avhandlingar som genom åren har

haft speciell betydelse för mig själv. I vissa fall kan man rent av tala om akademiska arbeten som har format min uppfattning om svensk politik, dess villkor och förutsättningar.

Den som vill förstå – och förhålla sig till – det svenska 1900-talet måste förstå – och förhålla sig till – Socialdemokraterna. Partiet har mer än något annat definierat politiken, inte minst genom ett fyrtiofyraårigt regeringsinnehav 1932–1976.

För min egen del har två avhandlingar varit centrala.

Den första är Leif Lewins monumentala *Planhushållningsdebatten*, utgiven i Uppsala 1967. Där skildras och analyseras ett av de viktigaste momenten i socialdemokratins utveckling: det successiva utformandet av en pragmatisk och resultatnriktad demokratisk socialism som förklarar varför partiet blev så exceptionellt framgångsrikt och hur de politiska konkurrenterna tvingades anpassa sig till ett socialdemokratiskt koncept. Att detta även gällde högern, huvudrivalen, framgår för övrigt med all tydlighet av Stig-Björn Lunggrens *Folkhemskapitalismen* från 1992.

Den andra centrala avhandlingen på det socialdemokratiska temat publicerades 1994: *Socialdemokratins dominans* av Torsten Svensson.

Det är en briljant framställning av hur Socialdemokraterna systematiskt breddade sin väljarbas när de insåg att industriarbetarklassen inte utgjorde ett tillräckligt underlag för ett samhällsbärande parti. Redan 1918, när Socialdemokraterna ingick i liberalen Nils Edéns epokgörande ministär, identifierade partisekreteraren Gustav Möller bönderna som en lämplig partner: ”Blickarna ha helt naturligt gått till jordbruket, där samhällets andra stora folkgrupper är sysselsatta.”

Alliansen arbetare-bönder blev politiskt och parlamentariskt manifesterad genom krigsuppgörelsen, den så kallade kohandeln, mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet 1933 och koalitionen 1936–1939. Men böndernas andel av befolkningen krympte och efter andra världskriget koncentrerade sig Socialdemokraterna istället på den snabbt växande tjänstemannaklassen. Begreppet arbetare tonades ned till förmån för den bredare termen löntagare och när inkomstbortfallsprincipen i socialförsäkringarna fick sitt genombrott med sjukförsäkringen 1955 och ATP 1959 attraherades mängder av tjänstemannaväljare. Särskilt den snillrike Sven Aspling, partisekreterare 1948–1962, låg bakom en strategi som gjorde det möjligt för Socialdemokraterna att regera vidare långt in på 1970-talet.

Förmågan att bryta in i nya grupper förklarar, mer än ideologi och visioner, socialdemokratins långvariga dominans.

*

Finns det statsvetenskapliga avhandlingar som via medierna har påverkat politiska beslut?

Ja, det gör det.

En sådan avhandling var Shirin Ahlbäcks uppmärksammade *Att kontrollera staten* från 1999. Den blottlade det förhållandet att granskningsmakten i Sverige var underutvecklad. Riksrevisionsverket, RRV, hade i uppdrag att granska statliga myndigheter, men RRV var underställt regeringen och verksamheten reglerades inte i grundlagen. Därmed uppfyllde inte Sverige de krav på en självständig och konstitutionellt värnad revision som EU ställde på blivande medlemsländer. Ahlbäck kunde bland annat visa att RRV hade justerat sina slutsatser till följd av påtryckningar från regeringen.

Efter en konflikt mellan RRV:s generaldirektör Inga-Britt Ahlenius och finansminister Bosse Ringholm fattade riksdagen i december år 2000 beslut om att inrätta en oberoende riksrevision som en del av riksdagens kontrollmakt. Riksrevisionen startade sin verksamhet den 1 juli 2003. Det är svårt att föreställa sig denna viktiga reform utan Ahlbäck och utan den uppmärksamhet som hennes avhandling genererade i medierna.

*

Uppdelningen i partiblock har länge kännetecknat Sveriges politiska liv, men företeelsen har tempererats av en underliggande och pragmatisk samförståndskultur som ofta gjort sig gällande vid viktiga avgöranden. Skattereformen, pensionsuppgörelsen och EU-medlemskapet är tre stora beslut som under de senaste tjugo åren har baserats på blocköverskridande samarbeten.

Trots att konflikterna emellanåt har varit hårda, som under pensionsstriden på 1950-talet och löntagarfondsdebatten på 1970-talet, har denna konsensustradition bestått. Det framgick av en glimrande avhandling från 1993 av Emil Uddhammar: *Partierna och den stora staten*. Den som tror att svensk politik har kännetecknats av en evinnerlig dragkamp mellan en återhållsam borgerlighet och en expansiv socialdemokrati blir antagligen förbluffad av Uddhammars genomgång. I *Partierna och den stora staten* granskade han 61 riksdagsbeslut om offentlig expansion under åren 1900–1990. De borgerliga partierna reserverade sig gemensamt vid endast sju tillfällen.

Inför riksdagsvalet 2010 var situationen emellertid en annan: blockpolitiken har aldrig varit mer cementerad och formaliserad. Mot en regeringsallians med Moderaterna, Folkpartiet, Centern och Kristdemokraterna stod en röd-grön allians med Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet. Om denna alliansmodell blir ett bestående inslag i svensk politik återstår att se; i skrivande stund föreligger inget valresultat och opinionsmätningarna antyder en jämn kamp mellan regeringsalternativen.

Men under alla omständigheter är det viktigt, inte minst för politiska journalister, att förstå dynamiken mellan blockens partier och mellan partier på olika sidor av blockgränsen. Då utgör Katarina Barrling Hermanssons *Partikulturer* från 2004 ett högst användbart redskap. Barrling Hermansson intervjuade riksdagsledamöter från samtliga sju riksdagspartier och sammanställde bilder av partiernas inre attityder.

Vad som framkom tyder på kulturellt betingade och potentiellt påfrestande friktioner inom blocken. Moderaternas självbild av att de representerar ett rationellt och intellektuellt förhållningssätt till politik är till exempel inte helt lätt att förena med centerpartisternas skepsis mot teoretisk kunskap.

På den andra sidan framstår vänsterpartisterna och miljöpartisterna på vissa punkter som Socialdemokraternas raka motsatser. När socialdemokrater framhåller betydelsen av lyhördhet, kompromisser och praktisk erfarenhet ser vänsterpartisterna det egna partiet som en ”kamporganisation”. Miljöpartisterna avviker från alla andra riksdagsgrupper genom att vara ”det enda parti där sakkunskap inte framhålls av samtliga ledamöter”.

Det skulle inte förvåna om Barrling Hermanssons avhandling får en renässans i medierna under de närmaste åren. Kanske tillsammans med en något senare publicerad avhandling som rör sig på samma partikulturella fält: *En kompispappa och en ytlig djuping* av Jenny Madestam, en intressant studie av de socialdemokratiska och folkpartistiska partieliternas syn på ledarskap.

*

Som framgått rör sig svenska statsvetare ofta i gränslandet mellan sin egen disciplin och historia. En avhandling i den ”genren” som särskilt förtjänar att lyftas fram är Peter Esaiassons *Svenska valkampanjer 1866–1988*, ett oundgängligt referensverk för den som söker politiska samband och mönster bakåt i tiden.

Detta spår i svensk statsvetenskap har gamla anor. Den legendariske Axel Brusewitz studerade på 1910-talet representationsfrågan vid riksdagen 1809–1810 och Gunnar Gerdner granskade på 1940-talet övergången från majoritetskoalition till minoritetsparlamentarism mellan 1917 och 1920. Gerdners avhandling *Det svenska regeringsproblemet 1917–1920* hade jag för övrigt stor nytta av när jag tillsammans med Mats Bergstrand fungerade som huvudredaktör för *Sveriges statsministrar under 100 år*, tjugotvå kompakta biografier om lika många statsministrar som i år gets ut av Albert Bonniers Förlag.

Sverige drogs aldrig in i världskriget och följde under det kalla kriget en alliansfri linje, men det hindrar inte att dessa internationella skeenden påverkade Sverige och svensk politik i allra högsta grad.

Under finska vinterkriget 1939–1940 argumenterade en icke obetydlig opinion för aktivt svenskt bistånd till det kämpande grannlandet. Sverige avstod från en neutralitetsdeklaration och förklarade sig vara ”icke krigförande”. Det öppnade för en omfattande överföring av materiel till Finland och upprättandet av en svensk frivilligkår. Erfarenheten av att ha stått på tröskeln till en väpnad konflikt med en stormakt, Sovjetunionen, kom att definiera svensk utrikes- och säkerhetspolitik efter andra världskriget. Det gällde allt från valet av alliansfrihetens väg när Norge och Danmark övergett tanken på ett skandinaviskt försvarsförbund till upprätthållandet av ett starkt försvar som kunde bidra till stabiliteten i Nordeuropa.

Upptakten till finska vinterkriget och Sveriges agerande när kriget väl var ett faktum skildrades av Krister Wahlbäck i *Finlandsfrågan i svensk politik 1937–1940*. Avhandlingen publicerades 1964, men utgör än idag ett standardverk, som frilägger många av rötterna till svensk säkerhetspolitik efter 1945.

Det har varit svårare för statsvetarna att närma sig Sverige och det kalla kriget av den enkla anledningen att mycket relevant material, kanske rent av det mesta, hölls hemligt fram till slutet på kraftmätningen mellan väst och öst, mellan USA och Sovjetunionen. Statsvetare som före 1990-talet behandlade Sverige och olika aspekter av det kalla krigets mot-sättningar var huvudsakligen hänvisade till öppna källor. Det hindrade inte att flera av dessa avhandlingar står sig än idag, däribland Magnus Jernecks *Kritik som utrikespolitiskt medel* från 1983. Den behandlar de amerikanska reaktionerna på den allt hårdare svenska kritiken mot krigföringen i Vietnam, ett tema som ofta dyker upp i nutida diskussioner om Sveriges stormaktsförbindelser.

Men efter Berlinmurens fall och Sovjetunionens kollaps de omtumlande åren 1989–1991 har även svenska arkiv öppnats, vilket har lett till en mer nyanserad bild av Sveriges hållning under det kalla kriget. I militär och säkerhetspolitisk bemärkelse skulle man kunna säga att det alliansfria Sverige följde en gentemot väst välvillig linje som inbegrep förberedelser för hjälp från i första hand Storbritannien och USA i händelse av ett sovjetiskt anfall.

Neutralitetspolitikkommisionen (NPK), en statlig utredning, presenterade 1994 en rapport som lyfte fram denna förut dolda sida av den svenska politiken, även om utredarna var noga med att inte moralisera. Vad var egentligen alternativet för en ansvarsställande statsledning?

Det skulle emellertid dröja innan samarbetet med väst framträdde i hela sin vidd. Det skedde genom en tvärvetenskaplig avhandling som statsvetaren och historikern Robert Dalsjö lade fram vid King's College i London drygt tio år efter NPK:s rapport. När Dalsjös avhandling gavs ut av ett svenskt bokförlag i något bearbetat skick, med titeln *Life-Line Lost*, väckte fynden en hel del uppmärksamhet. Vissa detaljer var häpnadsväckande, till exempel förekomsten av en krypterad svensk telexförbindelse till det amerikanska flygvapnets högkvarter i Wiesbaden och hemliga krigsspel på 1950-talet, då ledande svenska politiker och militärer fick lära sig hur de kunde begära understöd med kärnvapen från Nato.

Dalsjö har, mer än de statliga utredare och journalister som studerat ämnet, transformerat den officiella bilden av Sverige under det kalla kriget.

*

Efter demokratins genombrott i och med författningsreformen 1918 har inget enskilt beslut haft lika stor inverkan på svensk politik och svenskt samhällsliv som ja-sidans seger i folkomröstningen om EU-medlemskap i november 1994, följt av Sveriges inträde i unionen i januari året därpå.

EU-medlemskapet har också, helt följdriktigt, gjort rejäla avtryck i den statsvetenskapliga forskningen i Sverige, vilket framgår av en ström av avhandlingar med EU-inriktning sedan slutet av 1990-talet. Beroende på hur man räknar – gränsdragningen är inte alldeles enkel – har det sedan dess producerats ett trettiotal svenska doktorsavhandlingar i statsvetenskap med direkt fokus på EU. Spännvidden är imponerande: alkohol, televisionens roll, försvar, institutionella frågor, europeisk identitet med

mera. Den som botaniserar bland dessa avhandlingar kan också notera ett särskilt intresse för demokratifrågor som möjligen speglar det faktum att frågan om EU:s ”demokratiska underskott” har präglat den svenska Europadebatten.

För egen del vill jag framhålla tre avhandlingar från Lunds universitet, där den statsvetenskapliga institutionen är intensivt engagerad i forskning om och kring EU. Jakob Gustavssons *The Politics of Foreign Policy Change* från 1998 beskriver den svenska regeringens omsvängning i Europapolitiken i början av 1990-talet, en förändring som skulle få avgörande betydelse för Sveriges förhållande till övriga Europa. Jonas Tallberg analyserar i *Making States Comply* från 1999 hur två av EU:s centrala institutioner, domstolen och kommissionen, påverkar den överstatliga integrationen inom unionen, ibland i konflikt med nationella regeringar. I *To Act As a Union* från 2005 skildrar Maria Strömvik den gradvisa, eller snarare stötvisa, utvecklingen av en kollektiv europeisk utrikespolitik. I samtliga fall handlar det om grundliga bakgrunder, högst användbara för varje journalist som bättre vill förstå de komplicerade mekanismer som styr den europeiska integrationen.

*

Till sist:

Statsvetenskapen har stor betydelse för den politiska journalistiken. Har den politiska journalistiken en liknande betydelse för den statsvetenskapliga forskningen?

Jag vill påstå det, även om en del statsvetare, liksom forskare på andra områden, har en tendens att markera distans till vad de uppfattar som journalisters benägenhet att generalisera, överdriva och förenkla.

Det är genom journalisterna som statsvetenskapliga rön når fram till allmänheten och får möjlighet att påverka det offentliga samtalet, låt vara att dessa rön då presenteras i komprimerad form och ackompanjeras av nyhetsmässiga tillspetsningar som kanske inte alltid vilar på vetenskaplig grund, om man säger så. Den massmediala logiken skiljer sig trots allt från den akademiska.

Men hur skulle det bli om statsvetarna – och nationalekonomerna och juristerna och historikerna – bara forskade för sig själva och för varandra? Då skulle deras resultat stanna inom universiteten och högskolorna och reduceras till en angelägenhet för en mycket, mycket liten elit. Man skulle därför kunna säga att den politiska journalistiken bidrar till

den statsvetenskapliga forskningen demokratisering – och därmed till en såväl bredare som rikare politisk debatt.

Och när allt kommer omkring är journalisten och professorn fullständigt jämlika i åtminstone ett avseende: Ingen av dem slipper undan den yttersta disputationen.

Referenser

- AHLBÄCK, SHIRIN, 1999. *Att kontrollera staten: den statliga revisionens roll i den parlamentariska demokratin*. Uppsala.
- BARRLING HERMANSSON, KATARINA, 2004. *Partikulturer: kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*. Uppsala.
- BRUSEWITZ, AXEL, 1913. *Representationsfrågan vid 1809–1810 års riksdag: en inledning till representationsreformens historia*. Uppsala.
- DALSJÖ, ROBERT, 2006. *Life-Line Lost. The Rise and Fall of 'Neutral' Sweden's Secret Reserve Option of Wartime Help from the West*. Stockholm: Santérus Academic Press.
- DALSJÖ, ROBERT, 2005/2006. *'Neutral' Sweden's covert preparations for wartime cooperation with the West during the Cold War, and why they withered over time*. London.
- ESAIASSON, PETER, 1990. *Svenska valkampanjer 1866–1988*. Göteborg.
- GERDNER, GUNNAR, 1946. *Det svenska regeringsproblemet 1917–1920: från majoritetskoalition till minoritetsparlamentarism*. Uppsala.
- GUSTAVSSON, JAKOB, 1998. *The Politics of Foreign Policy Change. Explaining the Swedish Reorientation on EC Membership*. Lund.
- JERNECK, MAGNUS, 1983. *Kritik som utrikespolitiskt medel. En studie av de amerikanska reaktionerna på den svenska Vietnamkritiken*. Lund.
- JÖNSSON, CHRISTER, 1975. *The Soviet Union and the test ban: a study in Soviet negotiating behavior*. Lund.
- LEWIN, LEIF, 1967. *Planhushållningsdebatten*. Uppsala.
- LJUNGGREN, STIG-BJÖRN, 1992. *Folkhemskapitalismen: högerens programutveckling under efterkrigstiden*. Uppsala.
- MADESTAM, JENNY, 2009. *En kompis pappa och en ytlig djuping: partieliters ambivalenta partiledarideal*. Stockholm.

Neutralitetspolitikkommissionen: *Om kriget kommit ... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949–1969*. SOU 1994:11.

Riksrevisionen, www.riksrevisionen.se.

ROTHSTEIN, BO, 1992. *Den korporativa staten: intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Stockholm: Norstedts.

SOM-institutet, Göteborgs universitet, www.som.gu.se.

STRÖMVIK, MARIA, 2005. *To Act as a Union. Explaining the Development of the EU's Collective Foreign Policy*. Lund.

SVENSSON, TORSTEN, 1994. *Socialdemokratins dominans: en studie av den svenska socialdemokratins partistrategi*. Uppsala.

TALLBERG, JONAS, 1999. *Making States Comply: the European Commission, the European Court of Justice, and the Enforcement of the Internal Market*. Lund.

UDDHAMMAR, EMIL, 1993. *Partierna och den stora staten: en analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet*. Uppsala.

WAHLBÄCK, KRISTER, 1964. *Finlandsfrågan i svensk politik 1937–1940*. Stockholm.